

Filosofia i fotografia amb nins i nines en situacions d'exclusió

Mariano López Pinar

FILÒSOF, EDUCADOR AL CENTRO
DE ACOMPAÑAMIENTO Y ATENCIÓN
INTEGRAL CAYAM CÁRITAS-MURCIA
mlpinar@amigosdelalto.org

EL plantejament d'aquest article agafa el concepte de creativitat com a capacitat constructiva de significat, utilitzant el resultat com a eina que es bifurca en dos usos principals; la interpretació del món i el pensament crític. Al mateix temps agafam el terme d'"inclusió" amb un significat que arranca del seu contrari, el d'exclusió social, entès aquest com a una situació on un individu, família o grup ètnic té una baixa, fins i tot nul·la escolarització endemés d'escassa i poca formació professional. En aquest desafortunat col·lectiu hi ha també una manca continuada de treball, o mantenen una situació de precarietat a més de patir patologies cròniques i malalties repetitives. A tot això s'afegeix la manca de prestacions socials i una dificultat per accedir als serveis públics.

Els educadors que treballam amb participants que s'integren dins d'aquesta categoria, la d'exclusos, estam convençuts que existeix una relació estreta entre habilitat social i possibilitat d'inclusió. De la mateixa manera estam convençuts que adquirir habilitats socials té a veure amb l'anàlisi de la realitat, el pensament crític i la creativitat. **Tractar amb termes d'inclusió** implica directament crear els elements necessaris per trencar l'abisme que suposa estar a un costat o altre de la balança. També som conscients que els mecanismes per millorar la vida de les persones més desfavorides passa per la responsabili-



tat de la societat en conjunt, del compromís polític d'eradicar la pobresa i el canvi d'actitud en l'imaginari col·lectiu dels grans mercats econòmics.

A Múrcia es troba un projecte pertanyent a la ONG Càritas, on des de l'any 2009 s'ha introduït la Filosofia amb nins i nines com a part del projecte educatiu del centre. El CAYAM, Centre d'acompanyament i atenció integral, té entre altres participants nins i nines gitanos en situació d'exclusió extrema amb edats compreses entre els 5 i els 14 anys. Els participants estan escolaritzats però presenten un dèficit curricular important, tenen un alt índex d'absentisme i generen rebuig als mecanismes "tradicionals" d'ensenyament.

És important entendre el context no-formal on ens trobam. Ens movem en el camp de l'aprenentatge on l'adaptació curricular i la metodologia és radicalment diferent a l'ensenyament convencional pel que fa a la forma i el fons. En aquest sentit cal fer una obertura cap al col·lectiu amb el qual t'integres, cal deixar-se afectar per la seva mirada cap al món i reconèixer la presència de l'altre. Aquesta presència incorpora també una manera de relacionar-se diferent al de l'escola formal, aquí ens regim per les nostres inquietuds i per moviments que atenen a expressions lliures, que mai no s'adapten a interessos específics per completar una etapa o assolir objectius generals. El nostre aprenentatge és lliure perquè els participants parteixen d'una llibertat que en el context formal és rebutjada continuament. La manca d'atenció, la dificultat per a l'abstracció i comprensió i en general una manca d'habilitats socials, és el punt de partida del nostre projecte.

DIALOGANT AMB LA FOTOGRAFIA

Amb la situació que hem descrit anteriorment realitzam el taller de filosofia. En una primera sessió, l'aula es disposa de forma diàfana per projectar una fotografia en forma de trencaclosques, és a dir, es van mostrant diferents

trossos d'una mateixa fotografia on cada una d'aquestes imatges, aïllades del seu context, convida a *interpretar* qualsevol cosa d'ella. L'aula es converteix en una pluja d'idees sobre colors i formes, fins i tot sobre sabors i olors que van canviant d'aspecte al mateix temps que la fotografia va cobrint sentit i significat. En aquesta ocasió es tractava d'una fotografia de Sebastiao Salgado ("Miners del carbó". 1989. Dhanbad, Índia).

A l'inici és important establir els components necessaris per començar un diàleg. Aquí tenim l'abast ètic que suposa dialogar dins d'una comunitat d'investigació; s'estableixen les pautes a seguir per a un correcte funcionament, el torn de paraula i l'escolta, així com una sèrie de normes o regles establertes pel conjunt del grup. Aquest procés, el de posada en marxa, té un alt contingut d'habilitat social ja que, els participants, són els creadors del propi funcionament així com del respecte mutu dins del grup i la regulació de possibles conflictes.

Els nins i nines expressen el que veuen, en aquest cas fragments d'imatge que els costa situar en l'espai i en el temps. L'observació ha de ser precisa i concreta perquè la proposta de cadascun agafi importància dins del grup de recerca donant *bones raons* del que veuen i la seva *relació* amb el que expressen.

La comunitat d'investigació es posa en marxa i cada un d'ells raona sobre la imatge a la vegada que escolten de manera activa totes les aportacions que sorgeixen.

Un cop mostrada la imatge al complet elaboram una història de vida sobre les persones que apareixen a la foto, aquesta és una manera de raonar hipotèticament així com de narrar i descriure de forma creativa. La motivació per a aquest procés està servida ja que, reorganitzaran tota la informació que han elaborat durant el procés d'interpretació que va tenir lloc moments abans. Una vegada més intervé el diàleg.

CREANT LA NOSTRA PRÒPIA FOTOGRAFIA

Un factor important a tenir en compte per reforçar la creativitat és allò que té a veure amb el pensament abstracte. Al taller de fotografia canviem el pensament formal, basat en experiències reals, per assumir l'anàlisi d'una situació descomponent les seves parts, aïllant elements que trobam, reconstruint idees, generant hipòtesis i establint un escenari on aparegui el pla mental oportú per desenvolupar la imaginació i la creativitat.

Però, per donar aquest pas a l'abstracció tenim com a punt de partida la pròpia experiència dels subjectes participants. No feim servir una història desconeguda per a ells, sinó que partim de moments protagonitzats pels mateixos participants. És aquí, en aquest punt de partida, on es congela una instantània de la pròpia realitat que viuen. Així per exemple podem congelar la imatge que va associada a una sensació derivada d'una situació concreta del seu dia a dia, una sensació de dolor, d'alegria, d'irritació, de malestar, d'odi, d'amor, d'amistat.

Teixim un diàleg, amb les mateixes característiques de l'anterior, establint una imatge associada a un aspecte de la seva realitat, de la qual ells viuen dia a dia. Aquesta vegada cream una foto pròpia. Durant el mateix diàleg, les habilitats cognitives es posen en marxa, ens encaminam cap a un laboratori compartit, intersubjectiu, on poder cercar els mecanismes adients per poder congelar la instantània de les seves pròpies experiències. Estam en el "què congelar" i el "com congelar". A hores d'ara, encara no hem utilitzat una càmera de fotos real, tan sols estam fent els preparatius per plasmar en el paper allò que han viscut en un moment donat. Sense adonar-nos, estam en una investigació estètica, com plasmar en el paper un esdeveniment que forma part del temps i del subjecte que ho viu. És possible compartir aquest tipus de sensacions?, L'observador, recrearà les mateixes motivacions que



es pretenen reflectir en la imatge?, La fotografia, és un mitjà de comunicació adequat?

Tots coneixen allò que suposa "recercar" per aconseguir la ferralla que els donarà algun ingrés. És una experiència dura que molts d'aquests nins i nines estan acostumats a realitzar. Al mateix temps, durant el diàleg mostren el seu rebuig cap a aquesta forma de treball que els desposseeix del temps del nin. Aquest rebuig és compartit i es decideix prendre com l'experiència que anam a fotografiar. Aquí tenim el gran repte, sabem el que sentim quan treballam i ho volem reflectir en un paper, una imatge que es donarà a milers d'interpretacions diferents, tantes com observadors i aquest procés, el de ser conscients d'un fet viscut que serà desmuntat i interpretat per altres subjectes, torna a ser motiu de recerca. El grup es fa conscient d'un significat elaborat per ells mateixos que es pot veure recreat des de milers de perspectives diferents, tal com ells van fer amb la fotografia de "Mineros del carbón".

Ara sí, intervé la màquina de fotos. El grup ha pensat quines són les imatges que volen plasmar en el paper i les representen. Són conscients que volen una imatge concreta, que transmeti una sensació, comunicar una ex-

periència. Durant el diàleg, el grup elabora tot un procés al voltant del treball de "recercar", en un primer moment la desgana i el descontentament (foto 1), en un segon moment la imatge del treball (foto 2), després el rebuig (foto 3) i finalment expressen el que volen i el que senten com a nins (foto 4).

Amb aquestes imatges no es tanca el procés. Els participants han pogut exposar les fotografies a un altre grup que ha començat el taller. Junts han observat que el món es forma d'una constant heterogeneïtat i pluralitat de significat, que canvia segons la percepció. D'aquesta manera s'assumeix el mirat i es posa en marxa tot un procés de reflexió crítica al voltant d'això. La roda de la sínia segueix girant, i aprenen del que es parla de les seves pròpies imatges, obrint-se un altre capítol que s'alimenta de nou el diàleg.

El que som i com ho expressam s'enfronta a l'opinió i els raonaments de l'altre grup. Escolten el que es diu i el tornen a traduir sobre les seves pròpies opinions. És en aquest moment quan les variables són diverses; augmenta la motivació i la implicació per l'escolta, apareix el suport mutu, es fa present una integració de tots els participants. Comença l'aprenentat-

ge entre el grup, els que coneixen el relat expliquen a la resta com s'ha format el significat de la imatge que ells han construït.

EN CONCLUSIÓ

En aquest projecte ens vam posar com a objectius participar d'una comunitat d'investigació amb pretensions de creativitat i de comprensió. Hem animat els participants a pensar sobre el món des de la seva pròpia experiència, enfortint també la dimensió emotiva, afectiva i social del pensar. A més s'ha creat una relació entre el subjecte i el seu plantejament amb la realitat, sotmetent-la al procés del pensament crític, adoptant al seu torn una posició i actitud per al futur. Entroncats dos vessants importants en el desenvolupament dels nins i nines, el seu desenvolupament cognitiu així com el seu desenvolupament com a persones.

S'ha aconseguit al mateix temps crear un espai alliberador ja que el resultat d'aquesta nova experiència els ha permès posar en qüestió el món i problematitzar. Podem dir que la filosofia per a nins té un paper important dins l'aprenentatge de l'ensenyament no-formal i també dins l'àmbit de l'educació social. Fer filosofia amb nins i nines en situació d'exclusió i dins de diferents col·lectius, ja siguin immigrants, gitanos, o persones privades de llibertat, no és una cosa trivial. Construir significat a partir de les habilitats de pensament i prendre part de l'abast ètic que li ve de seu al diàleg, són elements indispensables per construir habilitats socials que ajudin a sortir dels contextos d'exclusió que apareixen actualment a les societats modernes anomenades democràtiques.

